

Igor Kazancev (SSSR)

U nás v Burjatii máme k Jaroslavu Haškovi svůj zvláštní vztah a zvláště vděčně na něj vzpomínáme. Jaroslav Hašek, první redaktor a dá se říci zakladatel sovětského burjatského tisku, autor světově proslulého díla Osudu dobrého vojáka Švejka, byl tvůrcem novin v burjatském jazyce a jejich prvním redaktorem.

Ale nejen se zbraní v ruce hojoval Hašek za sovětskou noc. Jeho hlavní zbraní bylo slovo, slovo psané i řečené. Jako propagandista a agitátor, jako plamenný publicista vysvětloval a přibližoval masám pravdu. Kolik jeho rodáků, Čechů a Slováků, přijal rozumem i srdcem pravdu o revoluci a obrátilo zbraně proti jejím nepřítelům.

Politické oddělení 5. armády, do kterého patřila i internacionální sekce v čele s Haškem, vyvíjela plodnou činnost mezi burjatským lidem. Jako předseda výboru Komunistické strany Ruska (bolševiků) v armádním štábu Jaroslav Hašek stanovil těsný kontakt s místními stranickými orgány. Komunisté této armády významně pomáhali v politické práci v rolnických kolektivech. Situace byla složitá. Po Sibiři se pohybovaly bělogvardějské handy a terorizovaly obyvatelstvo. Kruť se vyřizovaly účty se stranickými a sovětskými aktivisty. Nacionalisté, kulaci, šamani a lámové aktivně vedli kontrarevoluční propagandu, jelikož měli ještě značný vliv na obyvatelstvo.

Vznikající orgány sovětské moci a stranické organizace nutně potřebovaly pomoc k vedení ideologické práce, nutně potřebovaly gramotné a zkušené lidi znající burjatský jazyk.

Hašek začal tyto politicky gramotné lidi, kteří znají burjatský jazyk, energicky vyhledávat. S internacionálním oddělením začali spolupracovat jako instruktoři - agitátoři soudruzi Damdincirenov, Markizov, Tunuchanov a další.

V dopisu z Irkutsku svému příteli Salátu Petrlíkovi Jaroslav Hašek 17. září roku 1920 s humorem jemu tak vlastním napsal: "Přítom jsem redaktorem a vydavatelem tří časopisů, německého "Sturmu", do kterého píší sám články, maďarského "Roham", kde mám spolupracovníky, i burjatsko-mongolského "Zář", do kterého píší všechny články, nelekej se, ne po mongolsky, ale rusky a mám své překladatele."

S prozřetelností spisovatele už v těchto hrozných a těžkých dnech viděl budoucnost, věřil v rozkvet národní kultury burjatského lidu. V novinách Ůr (rusky Zarja, česky Úsvit), jejichž první číslo vyšlo v září 1920, novinář a redaktor Hašek vyzývá Burjaky k boji o jejich štěstí, k boji s negramotností, za rozvoj kultury a ekonomiky.

Vydávání novin Ůr v burjatském jazyce mělo velký politický význam. Redaktor nezapomněl ani na to, že Burjakové používají různou abecedu, staromongolskou vertikální a ruskou azbuku. Aby byly noviny přístupné co nejširšímu okruhu čtenářů, vydávaly se v mongolském písmu a ruskou azbukou v burjatštině a ruštině, s celkovým nákladem 2500 výtisků, což byl v té době náklad značně vysoký.

Hašek zařídil, že politické oddělení armády zaslalo speciální telegram ústřednímu výboru Komunistické strany Ruska (bolševiků) a Revolučnímu vojenskému sovětu republiky s žádostí, aby byli do Irkutsku přiděleni komunisté, kteří znají lingvistiku, burjatský a mongolský jazyk a písmo.

Kromě novin Ůr připravila a vydala internacionální sekce slovník a gramatiku burjatského jazyka, proklamace a další tituly.

Když jsem se seznamoval se všemi těmito dokumenty, žasl jsem nad gigantickou pracovitostí revolučního bojovníka, slavného syna českého národa. Byl redaktorem mnoha novin současně, vedl tiskárnu a pouze v irkutském období byl vedoucím organizační sekce politického oddělení, plnil povinnosti zástupce náčelníka politického oddělení a činnorodě pokračoval v práci internacionální sekce. Český komunista byl poslancem irkutského městského sovětu dělníků a rolníků. Byl neustále zaneprázdněn a pořád někam spěchal, vzpomíná jeho spolupracovník Birjukov: "Stále jsme si dělali legraci z jeho výstroje, protože na jeho vojenském plášti nebyl nikde ani jeden knoflík a Hašek si ho zapínal pouze na jeden horní háček. Nemám čas hledět si toho, jak vypadám - odrážel naše žerty - vy máte jednu vlast a já dvě. Kromě všeho, co tady dělám, neustále myslím na to, co bude s mým rodným Československem."

"Jestli bych chtěl mluvit i psát o tom, jaké jsem měl "dolžnosti" a co jsem všechno dělal, nestačila by opravdu ta malá zásoba papíru u nás v Irkutsku ... Já vůbec nereptám, poněvadž všechno to je třeba pro revoluci," napsal Hašek Salátu Petrlíkovi v září 1920.

Hašek zainteresovaně sledoval osvobozenecský boj národů Východu. Připravoval se na budoucí boje, začal studovat japonštinu na Irkutské univerzitě, setkával se s významnými činiteli mongolského revolučního hnutí, se Suche Bátorem a Čojbalsansm.

Novináři Burjatska si velmi váží svého slavného redaktora. Svaz novinářů Burjatské ASSR každoročně uděluje Cenu Jaroslava Haška za výsledky tvůrčí práce nejlepším novinářům ve třech skupinách - republikový tisk, rozhlas a televize a okresní noviny a další tisk. V Burjatsku dnes žijí a pracují desítky laureátu Geny Jaroslava Haška. K jeho jubileu burjatské knižní nakladatelství vydalo knihu Osudy dobrého vojáka Švejka.

Otto Bönig (Švýcarsko)

Takové množství vědomostí o Haškovi, s jakým jsem se setkal na vaší konferenci, na mě nutně zapůsobilo, jelikož pocházím ze země, kde Švejk nemohl dosáhnout velkého úspěchu. Proto před vás předstupuji jakožto malý Švýcar poněkud střízlivěji.

Důvodem malé popularity Švejka u nás je pravděpodobně odlišná historie a mentalita. Svě vzory stále ještě nacházíme v dávné minulosti, ve Vilému Tellovi a ve Winkelriedovi. K tomu, aby se mohla prosadit taková postava, jako Švejk, je nutná určitá politická situace. Ta se vytvořila v krátkém období mezi koncem druhé světové války a studenou válkou.

V roce 1949 vydalo tradiční curyšské nakladatelství Bücher-gilde krásného dvousvazkového Švejka v překladu Reinerové a s ilustracemi Lady, který zahrnoval původní román i Vaňkovo pokračování. Ještě předtím získal Švejk poněkud větší oblibu díky populárnímu spisovateli a kabaretiérovi Alfredu Rasserovi, který žil v letech 1907-1977. Rasser vystupoval za války s různými antifašistickými divadelními společnostmi. V r. 1946 se stal spoluvůrcem Lämpliho, tj. helvétského Švejka, kterého si i sám zahrál. Toto představení bylo po měsíce vyprodané. Jeho úspěch zapůsobil dokonce na švýcarské důstojníky, kteří se pokoušeli zakázat, aby Rasser nosil švýcarskou vojenskou uniformu. Divácký úspěch přivedl Rasseru na myšlenku Lämpliho zfilmovat, což mohl uskutečnit až v r. 1959. Dvanáctileté zpoždění zavinily obtíže s Maxem Brodem, reaktivizovaný militarismus během studené války a Rasserova cesta do Číny, kterou podnikl v r. 1954 a kterou mu nemohla tehdejší buržoazie zapomenout.

Radko Pytlík podle mého názoru velmi dobře analyzoval vztah Švejka k určitým protiválečným románům spisovatelů, jako Barbusse, Renn, Remarque a Zweig. Souhlasím rovněž s jeho interpretací dadaismu. Méně mne však přesvědčily jeho poznámky o šibalském románu, a ptám se, jak to vypadá s literaturou jidiš, reprezentovanou např. Mendelem Moikrem Esfurimem? Nebo, neobjevují se také, co se účinku týče, paralely v románu Ilji Erenburga Lazik Rojtšvanc?

Boris M ě d í l e k

Na bibliografický soupis Haškova díla a literatury o něm moc času nebylo, ale zato měl význačné patrony. Těmi patrony bylo především ministerstvo kultury ČSR, Památník národního písemnictví s Kabinetem Jaroslava Haška, Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV, Společnost Jaroslava Haška, která vznik soupisu iniciativně vyvolala aj. Na zahraničí jsme se obrátili prostřednictvím Československého výboru pro spolupráci s UNESCO.

Spolupracovníky jsme volili ze zdejších odborníků; obrátili jsme se i na zahraniční odbornou veřejnost a poprosili o dílčí soupisy.

V české části jsme se snažili shromáždit vše, co bylo možné a vytvořit souvislé polemické řady; šli jsme na to přes globální excerpci, a potom po jednotlivých časopisech. Snažili jsme se, abychom splnili záměr primární informace o všech mystifikačních zprávách, o úmrtí Haška, o všech polemických glosách, zasutých ve večernících, tak špatně kompletovaných v našich časopiseckých centrech apod., a vyjadřovali jsme je anotací.

Teatrologický oddíl není zdaleka jenom dílem mým; tady se zasloužil především Aleš Zach z Divadelního ústavu, který vydobyl všechny materiály tam archivované a podal o nich bibliografickou zprávu.

V zahraniční části to přirozeně zdaleka tak úplné není, neboť jsme byli odkázáni pouze na materiály přejaté.

A takhle bych mohl pokračovat dál, ale to si lze přečíst z edičních poznámek a tam se orientovat. Chtěl jsem použít té-

to příležitosti především k výzvě a prosbě. Je přirozené, že bibliografie nekončí nikdy, tak jak nekončí zájem o Haška, vždy budou přicházet bibliografové další. Prosím, abyste laskavě ve svých proveniencích registrovali všechno to, co by bylo bibliografií ve prospěch.

Napište nám především co jste publikovali vy a co kde publikovali vaši kolegové v příslušných regionech; my se za se pokusíme v jisté přehlednosti to sepsat pro rok 1988, dalšího kulatého výročí. Říkám, že se na vás obrátíme dvakrát, poprvé, abychom zaznamenali celou explozi letošního jubilejního roku v druhé polovině 1983, a pak někdy, jak už nám budou velet redakční termíny s připravovanou publikací.

Pavel Peřta

Není, myslím, pochyb, že situace naší satiry není zvlášť dobrá. Svědčí o tom i některé hlasy v anketě o humoru a satíře, která byla zahájena v posledním čísle Literárního měsíčníku. Je to ovšem dáno řadou okolností, protože satira nevzniká ve vzduchoprázdnu, ale více než jiné oblasti literatury je spjata se společností, se společenským klimatem.

Pro satiru je příznačný vývoj ve výrazných vlnách. Tento vlnovitý pohyb pochopitelně není nějakou její specialitou. I v jiných oblastech literatury, umění a vůbec ve společnosti nacházíme období vzestupu, vrcholu, stagnace, poklesu. Ale u satiry je tento vlnovitý vývoj zvlášť markantní. Jsou období nepřející satíře a naopak zlaté doby pro ni.

Je známo, že satira mocně rozkvétá v dobách společenských převratů. Ovšem tento pohyb není nějak mechanický. Někdy satira označuje společenskou krizi, která narůstá a přibývá, a satirická vlna jí signalizuje, vzdouvá se, dostoupí vrcholu, v němž vysloví kritiku společnosti jaké byla v dané chvíli schopna. A potom zase pomalu nebo rychleji ustupuje - dříve než došlo k plnému projevu společenské krize a k zásadní společenské změně. Tak tomu bylo při satirické vlně před první světovou válkou, která vyvrcholila zhruba v letech 1909 - 1911, tedy několik let předtím, než krize soudobého systému plně propukla první světovou válkou.

V jiných případech ovšem, při zvlášť výrazných zlomech epoch, satira provází společenské vření a teprve s jeho odlivem sama ustupuje. Tak tomu bylo za velké satirické vlny v době rozpadu rakousko-uherské říše a bojů o charakter nového státu. Přítom je zajímavé, že její vrcholná umělecká díla vznikla už za

kvantitativního odlivu velké vlny. V letech 1921-22, kdy už třeba většina satirických časopisů zanikla. Zde mám na mysli především Haškovy Osudy dobrého vojáka Švejka, Haussmannovu Velkovýrobnu ctností a Občanskou válku a také Čapkovu Továrnu na absolutno.

Satira dále existuje, ale proměňuje se a více pracuje humoristickými prostředky, zatímco v obdobích vrcholných vln a krizí využívá více i pathosu apod. Ilustrovat bychom te mohli třeba na poetistickém období, kdy je humor vyzdvižen přímo programově, ale přitom je to humor, který se zcela nezříká doteku společnosti, výsměchu apod., a i tento humor často plní v dílech řady autorů ve větší či menší míře funkci satiry, ukazuje absurditu různých společenských zřízení apod., byť zaujímá k nim postoj poněkud odlišný než je tomu v dobách vyhocených společenských bojů.

Mezidobí mezi vlnami nejsou mrtvá ani z hlediska vývoje uměleckých prostředků. V těchto dobách se satirické prostředky regenerují, obohacují, vznikají nové podněty. Můžeme si uvést, že prostředků, které propracovával poetistický humor, velice ke svému prospěchu pak využila protifašistická satira na konci dvacátých a zvláště v třicátých letech...

Myslím, že pokud jde o satiru, nemůžeme být příliš spokojeni s naším Dikobrazem. Je v něm leccos dobrého, ale řekl bych spíš v oblasti humoristické kresby, někdy i v oblasti literárního humoru, ale satira v něm přichází zkrátka. Problémy, které si zaslouží zásadnější kritiku, jsou zpracovávány zpravidla formami vážné publicistiky. Myslím, že zde Dikobraz supluje práci, kterou by měly dělat jiné časopisy. V důsledku

toho satira se opět dostává na okraj, jako by na závažnější problémy nestačila. A pokud se objeví pokusy o satirickou reakci, třeba v epigramech, jde většinou o tvorbu méně výraznou. Minimální podíl satirické tvorby v našem jediném humoristicko-satirickém časopise naráží.

V době meziválečné vycházelo u nás 8 - 10 humoristických a satirických časopisů a v dobách vzestupu satirických vln až dvacet! Myslím také, že by se Dikobraz měl maximálně snažit rozšířit základnu přispěvatelů i o autory hlavního proudu literatury. Do meziválečných satirických časopisů psali nejen Haussmann, ale i Nezval, Biehl, Seifert, Čapek a spousta dalších autorů.

Jevgenij D u b r o v i n (SSSR)

Jak podivné bývají osudy literárních hrdinů! Jeden žije jenom do té doby, pokud čteš knihu a odchází ze života, jakmile ji zavřeš. Druhý existuje den, třetí jenom do té doby, dokud ho nevytlačí v tvé paměti silnější osobnost.

Ale jsou hrdinové, kteří žijí věčně. Představte si na okamžik, že Hašek by nenapsal svého Švejka. Toho neklesajícího na mysl, nepřilíš hezkého na pohled, ale velmi vtípného, moudrého vojáka, který nenáviděl militarismus a bojoval s ním všemi dostupnými prostředky. Představit si náš život bez existence Dohrého vojáka Švejka není možné. Jeho příhody za první světové války jsou známy každému.

Proč se tak stalo? Samozřejmě, především je třeba dát to, co náleží, talentu autora, který uměl vytvořit koloritní, trvale zůstávající v paměti lidový charakter. Ale zajisté, houževnatost Švejka vysvětluje se nikoli jenom tím. Je možné ji vysvětlit také ideou, kterou vložil Hašek do svého hrdiny. Švejk nenáviděl militarismus, jeho chamtivost a uchvatitelskou politiku, která vede k rozpoutání války. Švejk nenáviděl militarismus a Švejk bojoval všemi dostupnými prostředky, především smíchem. A někdy smích bývá mnohem silnější než bodák a kulky.

Jak je známo, Švejk byl velmi aktivním účastníkem druhé světové války. Bojoval s fašismem. Už bez pomoci svého tvůrce, protože Hašek v té době už nežil. Ale pero satirika převzali jiní spisovatelé a novináři. Tak s jejich pomocí se Švejk objevil v časopisu Krokodýl.

Je červen , rok 1942. Probíhají urputné boje. Všichni čestní lidé šli do boje proti fašistům. V Praze byl zabit

krvavý kat Haydrich. Švejk - to se samo sebou rozumí - nemůže stát mimo této události. Ze stránek Krokodýla, který nehledě na neobyčejné potíže, které země pociťovala doslova ve všem, vycházel dále nákladem 200 000 výtisků, komentuje tyto události takto: Více hlav - více rozumů, paní Müllerová, To se samo sebou rozumí. Jeden si stupne tam, druhý opodál, a protektor není. Tak není. Teď asi ani jeden protektor nepojede v automobilu. To čeká ještě na mnohé. No, uvidíte paní Müllerová, že dojde i na pana Himmlera a dokonce na samotného vůdce.

Tak uvažoval Švejk v nejnapjatější době pro naši zemi. V těžkém roce 1943 Krokodýl našel místo a vzpomněl 60. výročí ode dne narození Haška a otiskl jeho povídku, která se nazývá Druhému jámu. Tato povídka byla plná nenávisti k militarismu. V roce 1945, po vítězství nad krvavou nestvůrou země začíná hojit rány, obnovuje hospodářství a Švejk demobilizuje. Na stránkách časopisu oznamuje: "Dovolují si podat hlášení, že od nynějška řadový Švejk, který zakončil druhou světovou válku, se vrací do mírového života".

Nyní se nad světem znovu stahují mraky. Americký imperialismus se snaží rozpoutat válku, jejíž rozsáhlost lidské dějiny nepamatují. A tvůrčí dědictví Jaroslava Haška znovu nabývá zvláštního významu.

Stoletému výročí narození Jaroslava Haška náš časopis věnuje celé číslo. Z první stránky se dívá Švejk a říká: "Dovolují si podat hlášení, že válečným štváčům náleží místo na smetišti dějin".

Redakční kolegium časopisu Krokodýl vyznamenalo Haška titulem "doktor humoristických věd" a zlatým odznakem "Český krokodýl". Tento skromný dárek náš delegát doveze do Prahy a pře-

dá Haškovu muzeu.

Hašek byl a zůstává symbolem přátelství našich národů. Jaroslav Hašek je s námi právě tak jako dříve.